

Prethodno saopćenje

Bilal Hasanović¹

QASĪDA-I BURDA I NJENO OZRAČJE NA NAŠE PODNEBLJE

Sažetak

Prvi fragmenti prijeislamske poezije registrirani su u V i VI stoljeću, prije pojave islama. Ti fragmenti govore o veoma bogatoj i razvijenoj pjesničkoj tradiciji.

Kur'an se negativno odredio kako prema idolopoklonstvu tako i prema prijeislamskoj poeziji i pjesnicima, izuzimajući one koji su prihvatili islam i svoj pjesnički hod nastavili u islamskom okrilju.

Među pjesnicima koji su djelovali prije i poslije pojave islama (muhadramuni), ističe se Ka'b ibn Zuhajr, koji je postao slavan po svojoj čuvenoj qasīdi Bānet Su'ādu, čiji je dio spjevao u čast poslanika Muhammeda, a. s., u Medini, na osnovu čega mu je Poslanik darovao svoj ogrtač – burdu, po čemu je ova poema dobila naziv Qasīda-i burda. Nekoliko stoljeća kasnije (1297) Egipćanin Al-Būsīrī, spjevao je, također, Qasīda-i burdu, nakon što mu se, kako je tvrdio, Poslanik, a. s., pojavio u snu i poklonio mu svoj ogrtač – burdu.

Būsīrijeva burda, spjevana u slavu poslanika Muhammeda, a. s., koja ima 162 stiha, nadmašila je slavu svoje prethodnice i postala znamenita širom islamskog svijeta.

U našim krajevima Qasīda-i burda stoljećima je budila interes i pažnju pripadnika islama, koji su njenim stihovima iskazivali svoju ljubav i poštovanje spram poslanika Muhammeda, a. s., što pokazuje i veliki broj prijepisa, komentara i štampanih primjeraka ove qasīde u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu.

Ključne riječi: prijeislamska poezija, muhadramuni, Kur'an, poslanik Muhammed, a. s., Qasīda-i burda, Ka'b ibn Zuhajr, Al-Būsīrī

¹ Vanredni profesor, Islamski pedagoški fakultet Univerziteta u Zenici, bilalhasanovic@hotmail.com

Uvod

O prijeislamskoj poeziji, njenom nastanku i razvoju, ima vrlo malo podataka. Ono što je registrirano u drugoj polovini V i u VI stoljeću, prije pojave islama, zapravo je njena završna tekovina. Ti registrirani pjesnički fragmenti, ustvari, govore o postojanju, i formalno i sadržinski, veoma bogate pjesničke tvorevine, čiji prethodni dugi razvitak nije nigdje kao proces registriran. (Grozđanić, 1971, 6; Enis, 1978, 59)

Imru'u-l-Kays, jedan od istaknutih prijeislamskih pjesnika, u svojoj poeziji spominje Ibn Hizāma, koji se smatra jednim od prvih prijeislamskih pjesnika, koji je u svojoj poeziji iskazivao tugu i bol zbog rastanka sa svojom dragom, opisujući ostatke staništa njenog plemena, koje je u potrazi za boljim ispašama napustilo to mjesto i otišlo u pustinjski nepregled. O Ibn Hizamu, međutim, kao pjesniku i njegovoj poeziji, kao i drugim pjesnicima, koji su mu prethodili, nemamo nikakvih drugih podataka.

Neki naučnici su pokušali rasvijetliti ovu pojavu (Ibn Salam Džumahi, Ibn Kutajbe), ali se njihove informacije kreću tek oko posljednjih, prijeislamskih pjesnika, koji su doveli do finalizacije ove poezije. Šta je sa pjesnicima koji su njima prethodili, šta je sa prethodnim procesom nastanka i razvoja ove bogate poezije, o tome u njihovim radovima nema nikakvih podataka. (Ramić, 1999, 9)

Vjerovatno je to jedan od razlog što je izvjestan broj orijentalista i filologa pokušao da ospori autentičnost prijeislamske poezije i dokaže kako ona uopće nije ni postojala, nego da je kasnije, u islamskom periodu, jednostavno izmišljena i pripisana nepostojećim pjesničkim autoritetima. Ti naučnici, međutim, nisu uzeli u obzir nekoliko bitnih činjenica, koje, upravo, govore o vrlo razvijenoj prijeislamskoj pjesničkoj tradiciji. Prije svega, tu je neprikosnoveni Kur'an, koji je o prijeislamskoj poeziji i pjesnicima zauzeo vrlo jasan, negativna stav. Tu je, zatim, izuzetno bogata usmena predaja, koja broji oko petnaest hiljada stihova, koji su stigli do nas, kao i različita pjesnička leksika te poezije u odnosu na onu iz islamskog perioda. To, također, potvrđuju i riječi jednog od prijeislamskih pjesnika, Antara ibn Šaddada, koji se žali kako ništa nije ostalo, a da već nije opjevano, što ukazuje da je prije njega bilo mnogo pjesama i pjesnika i da ta poezija nije mogla nastati odjednom, naprečac. Prijeislamska poezija je, također, njegovala neke specifične književne tvorevine – poput elegija, panegirika, satire i pjesama koje raspiruju međuplemenske sukobe,

što je islamu strano i što on osuđuje i zabranjuje, a ipak su te pjesničke forme preživjele. (Duraković, 2004, 7–11)

Ipak, najveći broj naučnika smatra da se prijeislamska poezija pojavila stotinjak godina prije islama. Ono što se smatra diskutabilnim u vezi s ovom poezijom jeste njena usmena predaja, tokom koje je moglo doći do izvjesnih intervencija njenih prenosilaca (ravija, rapsoda) u njenom sadržaju, jer su i sami, ponekad, bili pjesnici, ili imali pjesničkog afiniteta, ali ne takvog obima da naruše njenu prijeislamsku autentičnost. To se, posebno, može odnositi na izostavljanje imena nekog mnogobožackog kipa i unošenje imena Allah, jer se, činjenica je, u nekim *Mu'allaqama*, ponegdje, susreće ime Allah, ili neka izrazito islamska zakletva.

Kur'an i poezija

Kao što se negativno odredio prema idolopoklonstvu, Kur'an se identično odredio i prema pjesništvu. Izraz *šā'ir*², odnosno *šī'r* Kur'an koristi za pjesnika, odnosno pjesništvo, ali korijen ovog glagola Kur'an koristi i kao sinonim glagola znati (*'alima*), što se može uočiti na mnogo mjesta u Kur'anu. Pa ipak postoji izvjesna distinkcija između ovih glagola. Naime, korijen glagola *'ilm* (znanje, znati) ima smisao pozitivne, racionalne spoznaje, dok korijen *ša'r* podrazumijeva znanje stečeno imaginacijom, odnosno spoznajom onostranog, metafizičkog. Otuda je *ša'ir* „onaj koji spoznaje snagom svoje poezije, pri čemu se misli na spoznavanje metafizičkoga, onostranoga, na komuniciranje s višnjim silama, s duhovima, na ovladavanje čarolijama snagom poezije itd.“, iz čega se nazire „da je pjesnik bio jedna vrsta maga i da njegova poezija ima vrijednost naročite spoznaje u tom smislu“. Uz to „pjesnik je znao vršiti i funkciju plemenskog vrača (*kāhin*) koji je oblačio naročitu vrstu odjeće i ritualno izgovarao stihove ili rimovanu i ritmiziranu prozu (*saġ*)“. (Duraković, 2004, 21)

Kako se, prema tome, poezija u pretkur'ansko vrijeme, predstavljala kao neka posebna vrsta spoznaje i u neposrednoj vezi s idolopoklonstvom, ne začuđuje kur'anska odlučnost u odbacivanju takve svrhe poezije i statusa pjesnika. Evo nekoliko ku'anskih misli koje govore o tome: *On nije ništa drugo do opomena i Kur'an jasni* (Ya-sīn, 69); *Zaista, Kur'an su riječi objavljene Poslaniku plemenitome; nisu to riječi nekog pjesnika* –

² *Ša'iār* (pjesnik) od arap. glagola *ša'ra*, *jaš'uru*, *ša'run*, *šī'run*, znači pjevati, sastavljati stihove. (v. Muftić, 1997, 739)

kako vi malo vjerujete!; niti su to riječi nekog vrača – kako se vi malo pameti dozivate! (Al-Hāqqa, 40–42); *Opominji! Jer nisi ti – milošću Gospodara svoga – vrač, niti džinom opsjednuti pjesnik* (At- Tûr, 29).³

Cilj Kur'ana je, dakle, da ospori pjesništvo, kao jednu vrstu obmane „i govor zamagljenih značenja, naspram koga Kur'an insistira na vlastitoj jasnosti (*mubîn*).“ (Duraković, 2004, 22)

Kod prijeislamskih Arapa je, naime, postojalo uvjerenje da je pjesnik, u trenutku svoje pjesničke inspiracije, bio opsjednut *džinom* (šejtanom) koji mu došaptava, pa je za to smatran *madžnunom* (opsjednutim). Takvo vjerovanje je preživjelo čak i pojavu islama, jer su i kasnije neki pjesnici tvrdili da svoju poetsku inspiraciju dobijaju pod uticajem džina. Među njima je bio i znameniti Džarir (*Ġarīr*), jedan od najistaknutijih pjesnika umejadskog perioda, koji je tvrdio da je bio pod utjecajem džina. (Duraković, 2004, 22)

Tu inspirativnu povezanost džina i pjesnika, konstatira i Kur'an, pa kaže: *Kur'an nisu riječi prokletog šejtana* (At-Takwīr, 25); *I kažu: Zar da mi ostavimo naša božanstva zbog jednog džinom opsjednutog pjesnika?!* (As-Sāffāt, 36) Kada Mekkelije-idolopoklonici napadaju Poslanika, a. s., i Objavu koju on donosi, optužujući ga da je pjesnik zaveden džinom, Kur'an to kategorički odbacuje i tvrdi: *Došao je sa Istinom* (Al-Isra', 81), što implicite znači da pjesnik ne govori istinu.

Kur'anski odnos prema pjesništvu i pjesnicima se, vjerovatno, najbolje dā zaključiti iz ajeta koji glasi: *A pjesnike zabludjeli slijede; Zar ne vidiš da oni svakom dolinom blude; Da govore ono što ne rade?* (Aš-Šu'arā', 224–226) Pjesnici, dakle, ne samo da stvaraju zablude, nego govore ono što ne rade, što je daleko od Istine, koju Kur'an trasira. Istina, Kur'an već u narednom ajetu kaže: *Osim onih koji vjeruju i dobra djela čine, koji se Allaha često sjećaju i koji se suprotstavljaju kada im se nepravda čini* (Aš-Šu'arā', 227), izuzimajući tako one koji prihvate Istinu i koji se angažiraju na odbrani islamskih vrijednosti.

Upravo zbog snažnog kur'anskog angažmana, ta tradicija je, kako ističe akademik Esad Duraković, bila zatečena, čak paralizirana, pa su mnogi pjesnici u tom periodu ušutjeli, ili su se rijetko pojavljivali. Izuzetak su činili dva znamenita pjesnika,

³ U radu je korišten *Kur'an s prijevodom na bosanski jezik – preveo s arapskog jezika Esad Duraković*, Svjetlost, Sarajevo, 2004.

Hassan ibn Sabit (Hassān ibn Ṭābit) i Ka'b ibn Zuhajr. Pa, iako je Kur'an napravio snažan zaokret kod Arapa u svim domenima života, on „nije trajno zaustavio razvoj poezije, niti ju je u većem obimu angažirao na afirmiranju religije, jer će se ona već nakon vladavine četvorice halifa razmahnuti kao nikada ranije, sa žarom kakvim, možda, nigdje drugdje nije pisana /.../ U ravni ideologije, Kur'an nije ostavio nikakvu mogućnost rivalskoga odnosa, budući da pridržava pravo na Istinu. No, i ovo je bilo dovoljno domišljatoj tradiciji koju Kur'an, vjerujem, namjerno nije opustošio, jer ne znam kako bismo uopće mogli zamisliti tu silno bogatu arapsko-islamsku povijest da je u njoj sasvim dokinuta poezija (ta tradicija, inače nema vajarstvo, slikarstvo, muziku) u kojoj se arapski genije moćno i autentično izrazio“. (Duraković, 2004, 23–25)

Frančesko Gabrieli (Francesco Gabrieli) u svojoj *Istoriji arapske književnosti* (1985) tvrdi da se ova književnost „u svom najvećem delu, poeziji, bez prekida nadovezala na preislamsku, tako da islam, kao što ćemo videti, nigde nije oštro presekao oblik i duh nacionalne književne tradicije /.../ Bez islama je teško zamisliti razvoj i vrstu razvoja arapske poezije“. (Gabrieli, 1985, 79)

Muhadramûni – pjesnici između dva razdoblja

Arapski pjesnici koji su živjeli i djelovali krajem prijeislamskog perioda – džahilijeta i doživjeli islamsku epohu, nazivaju se *muhadramûni*. Među najpoznatijim pjesnicima ove generacije su Labīd ibn Rabī'a, Hassān ibn Sabit, Ka'b ibn Mālik, Ka'b ibn Zuhayr, Abdullah ibn Rawāha i Nābiga Al- Džā'dī.

Labīd ibn Rabī'a je znamenit po svojoj mu'allaki koja je uvrštena među sedam najpoznatijih i najuspješnijih prijeislamskih pjesama – *Mu'allaqāt*. Posjetivši, na čelu jedne delegacije, nakon Hidžre, Poslanika, a. s., u Medini, prihvatio je islam, nakon čega se više nije bavio poezijom. To je potvrdio i riječima, kazavši da mu je Allah umjesto poezije darovao Kur'an. (Grozđanić, 1971, 189) Neki, pak, tvrde da se Labid i dalje bavio poezijom, ali onom proislamskom, pa se njegova poezija može podijeliti na prijeislamsku i onu nastalu u islamskoj epohi, koju karakteriziraju duhovne, moralne i racionalne vrijednosti. Mnogi ga ubrajaju među pjesnike filozofe, smatrajući ga rodonačelnikom refleksivne poezije, tj. pretečom zuhda i misticizma. (Ramić, 1999, 47– 48) Tvrdi se da je živio veoma dugo, oko 145 godina, a umro je poslije pojave Mu'āvije, kao halife.

Hassan ibn Sabit (Hassān ibn Ṭābit) je, također, u Medini prišao islamu i postao jedan od uzoritih Poslanikovih sljedbenika. Njegov brat Zajd ibn Sabit (Zajd ibn Ṣābit), bio je jedan od Poslanikovih pisara Objave, dok je njegov sin Abdurrahman također bio poznati pjesnik. Hassan ibn Sabit je poznat i slavan po svojoj Qasīda-i hamziji, koja ima 32 stiha i završava na hamza, po čemu je postala poznata kao *Hamzija Hassana ibn Sabita*. Prvih deset stihova ove qasīde sastavljeni su u prijeislamskom periodu i baštine formu i sadržaj prijeislamske poezije. U drugom dijelu qasīde koji je ispjevan u islamskom periodu, Hassan ibn Sabit govori o poznatim bitkama sa idolopoklonicima na Bedru i Uhudu i oštrom satirom žigoše mekanskog pročelnika Abu Sufjana. Na kraju qasīde, koji je nastao 6. hidžretske godine, prilikom sklapanja ugovora o nenapadanju sa idolopoklonicima na Hudajbijji, Hassan ibn Sabit je vizionarski predvidio da će muslimanski borci pobjednički ući u Mekku preko prijevoja Ked' i da će im se jedino žene mahanjem svojim mahramama simbolično suprotstaviti, što se i desilo 8. hidžretske godine. U njegovoj qasīdi, napisanoj povodom smrti Poslanika, a. s., „treperi“ – kako kaže Frančesko Gabrijeli – „ton svesnog nacionalnog ponosa“. Evo tih stihova:

*Mi ga rodismo, među nama mu je grob, nisu prekinute
milosti kojima nas je obasuo. Allah nam Njime učini čast, i
s Njim povede svoje Pomoćnike u svaki boj dostojan
pomena.*

*Nek' sađe blagoslov Božji, i onoga ko mu uz presto stoji, i
svih dobrih ljudi na blaženog Muhameda.*

(Gabrijeli, 1985, 81)

Abdullah ibn Rawaha, Ka'b ibn Malik i Abdullah ibn Kajs (zvani Nābiga al-Dža'dī) također su pjesnici islama, iako su živjeli i pjesnički se potvrdili i u džahilijetu.

Ka'b ibn Zuhajr i njegova Qasīda-i burda

Svakako da među najistaknutije muhadramûne spada Ka'b ibn Zuhajr, koji je od svoga oca Zuhajra naslijedio pjesnički dar. Cijela njegova porodica je, zapravo, bila pjesnički nadarena. Njegov djed Abu Sulma, otac Zuhajr, Zuhajrove dvije sestre, Salma i Hansa, te Ka'bov brat Budžajr (Buğajr) bili su izvrsni pjesnici.

U vrijeme oslobođenja Mekke (8. godine po H.) Ka'b ibn Zuhajr je sa svojim bratom Budžajrom, bojeći se muslimanske

odmazde, pobjegao u pustinju. Nije, međutim, mogao odoljeti, pa je ubrzo poslao brata Budžajra u Medinu da se upozna sa Muhammedovim učenjem, i da se, potom, vrati i obavijesti ga o tome. Nakon dolaska u Medinu Budžajr je, oduševljen Muhammedom, a. s., odmah primio islam i ostao u Medini. Ljut zbog bratove nevjere, Ka'b je Budžajru uputio nekoliko satiričnih stihova, u kojima je vrijeđao Muhammeda, a. s., i islam, na što je Poslanik, a. s., reagirao riječima: *Man laqija Ka'ban minkum fal-jaktulhu!* (Ko od vas susretne Ka'ba, neka ga ubije). Budžajr je Ka'bu odgovorio također stihom, upozorivši ga na Poslanikovu prijateljstvu, te mu sugerirao da dođe u Medinu i izvini se Poslaniku. Vidjevši da se nalazi u bezizlaznoj situaciji, Ka'b se zaista uputio u Medinu i stigavši tamo pred Poslanikom u njegovoj džamiji izrecitirao je stihove svoje čuvene qasīde, a nakon stiha: *Inna-r-Rasūla la nūrun yustadā'u bihi* (Poslanik je svjetiljka koja sija), Poslanik, a. s., je oduševljen skinuo svoj ogrtač (burdu) i poklonio ga u čast Ka'bu, po čemu je ova qasīda postala slavna. Nakon ovoga stiha Ka'b je pohvalio Poslanikove drugove, muhadžire, koji kreću u bitku, dok drugi zaostaju:

*Ne uzohole se kad im koplja pogode neprijatelja, ne klomu
kad sami budu pogođeni.*

*Udarci koplja mogu da ih pogode samo u grudi, i ne
povlače se kad se nađu pred smrtonosnim virom.*

(Gabrijeli, 1985, 82)

Qasīda-i burda počinje istim šablonom kao i mnoge pjesme prijeislamskog perioda, ljubavnim preludijem (*nesībom*). Sastoji se od 58 stihova, a postala je slavna i po svome prvom stihu, koji počinje riječima *Bānet Suā'du* (Otišla je voljena Suada). U tom dijelu pjesnik govori o voljenoj Suadi, opisujući njenu ljepotu, njen odlazak sa plemenom u pustinjski nepregled, zatim opisuje devu, njene osobine, a potom pustinju, njene čari, žege, tegobe i dr. U drugom dijelu qasīde pjesnik se obraća direktno Poslaniku, a. s., tvrdeći da je oklevetan, traži oprost i citira ajet koji na to upućuje: *Praštanja drži se, zapovijedaj dobročinstvo i pagana kloni se!* (Al-A'rāf, 199), zatim ajet koji traži provjeru dospjelih vijesti: *Pravovjerni! Ako vam griješnik kakvu vijest donese, vi je rasvijetlite, da ne biste koga u neznanju oštetili, pa bi ste se kajali zbog onoga što ste učinili!* (Al-Huġurāt, 6)

Neki stihovi qasīde dosežu stepen mudrosti:

*Svaki sin čovjeka ma koliko zdrav i sretan bio,
jednog dana potrošit će svog života dio.
Tad sam rekao: oslobodite mi put, Bog vas ne ubio,
bit će sve onako kako je Milostivi odredio.*

(Ramić, 1999, 110)

Qasida-i burda je pobudila pažnju mnogih književnika i kritičara, tako da danas postoji veliki broj komentara ove qasīde. U najpoznatije komentare spada Ibn Hišamov komentar, a u novijem dobu komentar Ahmada Ibrahima Ša'ravija. Prevedena je na mnoge evropske jezike, a na naš jezik ovu qasīdu je preveo orijentalista Fehim Bajraktarević. Međutim, rukopis joj je zagubljen. (Ramić, 1999, 103–104)

Ova qasīda je, međutim, nekoliko stoljeća kasnije spojena s drugom pjesmom pod nazivom *Dvije burde*, nastalom u slavu Muhammeda, a. s., ali sasvim drugačijom, koju je sastavio učeni i pobožni Egipćanin Šarafuddin Abu Abdullah Muhammad bin Sa'īd al-Būsīrī (XIII stoljeće), kome se Poslanik pokazao u snu, poklonivši mu, također, svoj ogrtač – burdu, zajednički naziv dvaju sadržajno sasvim različitih spjevova.

Kako bilježi profesorica Harvardskog univerziteta Annemarie Šimel (Schimmel): *Plašt Oda* je „posvuda omiljena muslimanska pjesma“. (Murad, 2008, 3)⁴ Formalno naslovljena kao *Zvijezde blistavice u pohvalu Najboljeg stvorenja*, ona baštini strogo klasičnu formu, počinjući s drevnom arabljanskom temom „ljubavnika“, koji razgovara sa ostacima gdje je boravio njegov iščezli „voljeni“. Taj „voljeni“, međutim, sada nije beduinska djevojka, nego upravo Habibullah, onaj koga Bog voli. To vodi do spoznaje moralnih i duhovnih kvaliteta Poslanika, što je, upravo, ono za čim pjesnik žudi. Govoreći o čudima koja su pratila Poslanikovo rađanje, pjesnik osjeća nadu i zahvalnost Bogu, ponirući u dubine kur'anske mudrosti, tu tajanstvenu „nevjestu“, s koje vjernik mora polahko i uljudno skinuti duvak. (Murad, 2008, 9)

⁴ Abdul Hakim Murad, *Pjesništvo u pohvalu Poslanika* (S engleskog preveo Enes Karić) Uvodni komentar u: Šerefuddiin Ebu Abdullah Muhammed bin Se'id Būsīrī, *QASĪDE-i BURDA* (prijevod na bosanski), Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, 2008. Abdul Hakim Murad je profesor islamskih znanosti na Univerzitetu Kembridž. Autor je brojnih radova o islamu i prijevoda klasičnih islamskih tekstova, kao i najnovijeg prijevoda na engleski Al-Būsīrijeve *burde*. Također je inicijator izdanja bosanskog prijevoda *Burde* po faksimilu rukopisa Halila sina Alije Stočanina iz XVIII/XIX stoljeća (Enes Karić, podnožna napomena br. 1, str. 3)

Qasīda-i burda i njeno ozračje u Bosni i Hercegovini

Ogromno rukopisno blago Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu (osnovana 1537. god.) na svoj način svjedoči „da je Bosna zemlja gdje (je) pjevanje o islamu vrijedi(lo) gotovo isto koliko i mišljenje o islamu“. (Karić, 2008, 13) Dokaz za tu tvrdnju je izuzetno veliki broj rukopisa i štampanih primjeraka Al-Bûsirijevog djela *Qasīdatu-l-burda* u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, čija je slava stigla u Bosnu sa mevludskim i drugim spjevovima, s ciljem iskazivanja neiscrpnje ljubavi spram ličnosti poslanika Muhammeda, a. s. *Qasīda-i burda* je, zapravo, svojom slavom doprinijela uopće širenju qasīde⁵ kao pobožnog spjeva bosanskohercegovačkih muslimana.

U Gazi Husrev-begovoj biblioteci nalazi se i oko dvadeset štampanih primjeraka *Qasīda-i burde*, kojima je, najčešće, komentar napisao Al-Ĥarbûtī, jedan od najistaknutijih komentatora ove qasīde.

Jedan od bosanskih prepisa ove qasīde na turski jezik sačinio je 1027/1617–1618. godine Nawabadi Haçi Halil bin Husam Baba Oruç-zade, iz Donjeg Vakufa, učenik znamenitog Hasana Kāfija al-Aqhisārija Pruščaka (u. 1615).⁶

Dokaze o prisutnosti i prijemu *Qasida-i burde* u našim krajevima u periodu od XVI do XIX stoljeća nalazimo i u rukopisnim fondovima Bošnjačkog instituta u Cirihu i Sarajevu. To je posebno vidljivo u prvom svesku rukopisnih Kataloga Bošnjačkog instituta, čiji su priređivači Fehim Nametak i Salih Trako. Tri od četiri rukopisa koji se nalaze u ovom katalogu imaju isti naslov: الكواكب الدرية في مدح خير البرية قصيدة البردة - *Zvijezde blistavice u pohvalu Najboljeg stvorenja – Qasīdetu-l-Burda*, dok četvrti ima kraći naslov: الكواكب الدرية قصيدة البردة - *Zvijezde blistavice – Qasīdetu-l-burda*. (Nametak, Trako, 1997)

U Bosni su se nerijetko *Qasīda-i burdi* pridavale zaštitničko-iscjeliteljske osobine. Vjerovalo se, naime, da će se knjiga učiniti

⁵ Abdullah Škaljić definira qasīdu kao podužu pjesmu na arapskom, turskom ili perzijskom jeziku, rimovanu na jednu rimu, nikada kraću od petnaest distiha, a može ih imati i preko stotinu. Po sadržaju njome se neko pohvaljuje ili uzvisuje. (Abdullah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Svjetlost, Sarajevo, 1989, str. 399)

⁶ Podatke je u Gazi Husrev-begovoj biblioteci pronašao dr. Ismet Bušatlić, profesor Povijesti islamske kulture i civilizacije na Fakultetu islamskin nauka u Sarajevu.

trajnijom i korisnijom, ako se u njoj citira poneki stih Qasida-i burde. Isto se činilo i u vakufnamama, jer se vjerovalo da će navođenje nekog stiha ove qasīde, nakon citiranja Kur'ana i Poslanikova hadisa, imetak koji se vakufi učiniti trajnijim i berićetnijim. (Karić, 2008, 17) Tako se, npr., u Vakufnami Derviš-age, sina Bajezida, pored ostalih stihova, navode i ovi:

فاق النبيّن في خُلُق و في خُلُق و لم يُدانوه في عِلْم ولا كَرَمٍ

*Prevazišao je vjerovjesnike svojom pojavom i etikom;
Nisu mu mogli ni blizu biti po znanju i plemenitosti.*

هو الحبيب الذي تَرْجَى شَفَاعَتُهُ لِكُلِّ هَوَلٍ مِنَ الْأَهْوَالِ مُقْتَحِمٍ

*On je miljenik od kojeg se nada zagovaranju,
Nema strahote koju ne bi prozreo!*

Po svjedočenju hfz. Mahmuta Traljića, hadži Mehmed Handžić, profesor Više islamske šerijatsko-teološke škole u Sarajevu je, nastavljajući tradiciju svojih prethodnika, održavanja akademskih sijela u porodicama svojih prijatelja u Sarajevu, preveo i protumačio *Makāmātu-l-Harīrī, Qasīdatu-l-burdu, Mi'rādžiju* Sabita Užičanina, *Tarīkati Muhamadiju...* (Traljić, 1998, 119)

Cjelovit prijevod *Qasīda-i burde* na našem jeziku, i to u stihovima, dao je Halil (sin Alijin) Hrle Stočanin 1285. (1868) godine. Naš istaknuti alim Kasim ef. Dobrača ističe da je ovaj rad, urađen u 19. stoljeću, našoj javnosti bio do sada nepoznat. Iako prijevod, on je književni doprinos našoj kulturnoj baštini i s obzirom na vrijeme nastanka, on izaziva našu pažnju i potrebu da ga sačuvamo u sjećanju, tim prije što su prijevodi u ranijim radovima naših ljudi bili rijetkost. (Dobrača, 1976, 9–20) Prijevod je napisan arapskim pismom, koje je donekle prilagođeno našem izgovoru. Prevodilac se služio jezikom koji je bio u upotrebi u to vrijeme, koji obiluje arhaizmima, turcizmima i arabizmima. Neki stihovi su, uz to, teško razumljivi.

Evo nekoliko stihova ove znamenite *qasīde* u prijevodu Halila Stočanina:

*Vaše oči vazda plaču, de rekнем, ne plačite, ter⁷ plaču,
vaše srce vazda ječi, ti ne ječi zabalava⁸ – jehimi.⁹*

⁷ ter – opet, uprkos

⁸ zabalava – uzalud, badava

*Zar ti kontaš¹⁰ tu milos' pokrit u mene, šedoči¹¹ mi šedoče,
jednu šedok očne suze, drugu hasta¹² srce ti – mudtarimi.¹³
Da ne bi naš Milosnik, ne bi suze po virani¹⁴ prolio,
ko da nejma on pameti, pa udara drvo¹⁵ brdo – Alemi.¹⁶*

Vjerovatno je do sada najbolji i najdosljedniji bosanski prijevod i komentar *Qasīda-i burde* dao imam, kulturni i znanstveni radnik Hifzija Suljić (1973),¹⁷ iako se književna kritika o tome još nije odredila.

Evo nekoliko stihova *Qasīda-i burde* u Suljićevom prijevodu i komentaru:

الحمد لله منشي الخلق من عَدَمٍ ثم الصلاة على أمختار في اتقدم

*Hvala Bogu, koji iz ništa uspostavi sve stvoreno,
A zatim neka je blagoslovljen Odabranik u vječnosti.*

أ من تذكر جيرانِ بذي سلمٍ مزجت دمعًا جرى من مُقلّةٍ

*Jesi li zbog sjećanja na onog Voljenog (susjeda) iz Selema,
S krvlju pomiješao suze koje ti teku iz očiju?!*

أم هبت الريحُ من تلقاء كاظمة و مضى البرقُ في الظلّماء من إضم

⁹ *jehimi* – izgubiti se, utonuti u ljubavni trans

¹⁰ *kontati* – misliti, računati

¹¹ *šedoči* – svjedoci

¹² *hasta* – bolestan

¹³ *mudtarim* – raspaljen, uzbuđen

¹⁴ *virani* – uzalud, badava

¹⁵ *drvo Ban* – stablo pod kojim je Muhammed, a. s., uobičavao sjediti kad je boravio u Mekki.

¹⁶ *Alem* – ime brda u Mekki gdje je Muhammed, a. s., ponekad sjedio. (Kaside-i burada, prijevod na bosanski, Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, 2008)

¹⁷ Hifzija Suljić je rođen 1925. god. u Gvozdenućima, Živinice. Školovao se u Behram-begovoj i Gazi Husrev-begovoj medresi u Tuzli i Sarajevu. Arapski, turski i književnost diplomirao je na Filozofskom fakultetu u Prištini. Dva puta je hapšen i osuđivan (1949 i 1977). Obavljao je dužnost glavnog imama, hatiba i muallima u Zvorniku. Pisao je i objavljavao u svim našim islamskim listovima i časopisima. Posjedovao je iznimno značajnu i sadržajnu biblioteku sa preko sedam hiljada naslova. Posthumno su mu 2007. godine u izdanju Bosanske medijske grupe (BMG), Tuzla i Medžlisa IZ Zvornik, objavljeni radovi pod naslovom: *Sabrani tekstovi*, u tri knjige, za što je dobio značajno priznanje – *Povelju Hasan Kaimija* (B. H).

*Ili te možda puhanje vjetra od Kazime (gdje ti se nalazi voljeni podsjeća na voljenu osobu),
A sijevanje munje od Idama u tamnoj noći (osvjetljava ti dom voljenog).*¹⁸

Pjevajući ovu qasīdu pjesnik se rastaje od svoga „ja“ i pjeva u drugom licu, pitajući ga za uzrok prolijevanja suza pomiješanih sa krvlju. Da li je to, možda, zbog sjećanja na susjede (pri tom misli na one koje voli) iz Selema i druženje s njima u tom mjestu ili zbog puhanja vjetra od Kazime, jer zaljubljeni uvijek misli na onoga koga voli i u mašti mu lebdi lik voljene osobe i njegove osobine, pa kad s te strane puhne vjetar, kao da mu donosi miris voljene osobe, i zbog sijevanja munje od Idama u tamnoj noći koja mu možda u toj tmuni obasjava kuću voljene osobe... (Suljkić, 2007, 21–22)

Ono što posebno treba istaći za *Qasīda-i burdu* jeste njen nemjerljiv utjecaj na mevludske spjevove u Bosni i Hercegovini. To je posebno izraženo kod dvojice naših mevludskih autora, Safvet-bega Bašagića i Rešada Kadića.

Safvet-beg Bašagić, jedan od najistaknutijih nosilaca preporoda i prosvjetiteljstva u Bosni i Hercegovini u prvoj polovini dvadesetog stoljeća, izuzetno emotivnim stihovima svjedoči o mjestu i tradiciji *Qasīda-i burde* na ovim prostorima:

*Sjećaš li se jošte, Mirza, kad si bio d'jete malo,
kako bi ti mirno srce od miline zaigralo,
Kad's iz usta svoga oca Kasīde-i Burde slušo,
i poletnim mislima se do zanosa dizat kušo.*¹⁹

Izvanredne primjere preuzimanja stihova iz *Qasīda-i burde* u arapskom originalu, nalazimo u *Mevludu* našeg istaknutog književnika i pjesnika Rešada Kadića (1912–1988), gdje su, pored ostalih, citirani i sljedeći stihovi:

محمد شيد الكوين و الثقلين و الفريقيين من عرب و من عجم
مولاي صل و سلم داءما أبداً على حبيك خير الخلق كلهم

¹⁸ Hifzija Suljkić, *Islamske teme i narodne poslovice, Sabrani tekstovi*, knjiga I, BMG, Bosanska medijska grupa, Tuzla; MIZ, Zvornik, 2007, str. 18.

¹⁹ Safvet-beg Bašagić, *Mevlud (po muteber citabima spjevao: Mirza Safvet)*, prema: *Mevlud u životu i kulturi Bošnjaka*, Bošnjačka zajednica kulture Preporod, Sarajevo, 2000, str. 196.

نَبِيْنَا الْآمِرِ الْتَاهِي فَلَا أَحَدٌ أَبْرَّ فِي قَوْلٍ لَا مِنْهُ وَلَا نَعْمِي
دَعَا إِلَى اللَّهِ فَالْمُسْتَمْسِكُونَ بِهِ مُسْتَمْسِكُونَ بِجِبَلٍ غَيْرِ مَنْقُصَمٍ

*Muhammed je odabran u svijeta dva, i ljudi i džina,
I odabran u skupine dvije, arapske i nearapske!
Gospodaru moj, blagoslove i mir prenesi,
Muhammedu, uvijek, znavijek!
Tvome miljeniku, od svih stvorenja odličniku!
Naš vjerovjesnik i zapovjeda i zabranjuje,
I niko od njega ne čini bolje kad rekne: Nemoj! i De!
Poziva Bogu, pa koji uz Muhammeda pristanu,
Uhvatili su se za sponu neprekidnu!²⁰*

I naš izvrsni autor ilahija i qasīda dr. Džemaluddin Latić koristio je pojedine motive *Qasīda-i burde* u svojim izuzetno nadahnutim spjevovima, koji su, sa sigurnošću se može kazati, donijeli veliko osvježenje, pa i duhovni preporod bošnjačkom narodu, nakon ere agresivnog ateizma i duhovne dekadence.

Otuda se „ne mogu – kako ističe Annemarie Schimmel (Šimel) – ni izbrojati pjesme pisane za ovaj prigodni blagdan na svim islamskim jezicima. Sa krajnjega istoka muslimanskoga svijeta, do zapada, *mevlud* je izvanredna prilika pobožnima da svoju žarku ljubav iskažu prema Poslaniku u pjesmama, napjevima i molitvama.²¹

Zaključak

Prvi fragmenti islamske poezije zabilježeni su jedno stoljeće prije pojave islama. U tom periodu cvjetala je bogata pjesnička kultura i tradicija. Dokaz tome je sajam poezije koji se godišnje održavao na Ukkazu kod Mekke, gdje su najbolji arapski pjesnici recitali svoje stihove, koje je publika vrednovala i proglašavala najuspješnijim. Tako su nastale i najpoznatije poeme – *Mu'allake*, biserje prijeislamske arapske poezije.

Međutim, iako postoje vrlo uvjerljivi dokazi o prisutnosti ove prijeislamske književne kulture, jedan broj orijentalista pokušao je da ospori njenu autentičnost i prijeislamsku utemeljenost,

²⁰ Rešad Kadić, *Mevlud*, prema: *Mevlud u životu i kulturi Bošnjaka*, Bošnjačka zajednica kulture Preporod, Sarajevo, 2000, str. 229.

²¹ Abdul-Hakim Murad, *Pjesništvo u pohvalu Poslanika*, str. 6.

pripisujući je izmišljenim pjesničkim autoritetima iz islamske ere. Takva rezonovanja osporio je sam Kur'an, zauzimajući o poeziji i pjesnicima, kao o nečemu već postojećem, negativan stav, izuzevši one koji su se priklonili islamskom učenju i shvaćanju.

Jedan broj arapskih pjesnika koji su živjeli i djelovali u prijeislamskom periodu – džahilijetu, dočekavši pojavu islama, prihvatio je islamske nazore i nastavio svoj pjesnički hod u novim društvenim uvjetima. To su tzv. *muhadramuni*, među kojima je bilo nekoliko istaknutih pjesnika, koji su svojom poezijom obilježili novo razdoblje arapske poezije.

U toj pjesničkoj plejadi svakako je istaknuto ime Ka'ba ibn Zuhajra, autora znamenite qasīde *Banet Su'adu*, kojom se pjesnik izvinio poslaniku Muhammedu, a. s., zbog napada i uvreda upućenih njemu i muslimanima. Prihvativši pjesnikov gest, Poslanik mu je darovao svoj ogrtač – burdu, po kome je ova poema dobila naziv *Qasīda-i burda*, postavši slavna u cijelom islamskom svijetu, pa i šire.

Nekoliko stoljeća kasnije, na tradiciji *Qasīda-i burde*, rodila se nova *Burda*, koju je iznjedrio učeni i pobožni Egipćanin Al-Bûsîrî. Ova qasida je svojom slavom prevazišla svoju prethodnicu i postala najčuvanija qasīda u slavu poslanika Muhammeda, a. s., u cijelom islamskom svijetu.

Bûsîrijeva *Qasīda-i burda*, ispjevana u dubokom zanosu i ljubavi prema poslaniku Muhammedu, a. s., snažno je zakoračila i na naše podneblje i ostavila trajan pečat na ovim prostorima. Njeni stihovi i melodije nezaobilazno su našli svoje mjesto na mnogim našim islamskim, kulturnim i vjerskim manifestacijama, porodičnim veseljima, a posebno mevludima, u čast poslanika Muhammeda, a. s.

Neki naši savremeni autori ilahija i qasīda (Džemaluddina Latić, npr.) također su koristili pojedine motive ove qasīde.

Izvori i literatura

Bašagić, S. (2000) *Mevlud (po muteber ėitabima spjevao: Mirza Safvet)*, prema: *Mevlud u životu i kulturi Bošnjaka*. Sarajevo: Bošnjačka zajednica kulture Preporod.

Dobrača, K. (1976) *Podaci o rukopisu Kasidei Burdei Bosnevi*. Anali Gazi Husrev-begove biblioteke (knj. IV/1976). Srajevo: Gazi Husrev-begova biblioteka.

- Duraković, E. (2004) *Muallaqe, Sedam zlatnih arabljanskih oda*. Sarajevo: Publišing.
- Duraković, E. (2004) *Kur'an s prijevodom na bosanski jezik, preveo s arapskog jezika Esad Duraković*. Sarajevo: Svjetlost.
- Gabrieli, F. (1985): *Istorija arapske književnosti*. Biblioteka Cijeli svijet. Sarajevo: Svjetlost.
- Grozđanić, S. (1971) *Stara arapska poezija*. Sarajevo: Svjetlost.
- Ibrahim, E. (1978) *Musika aš-ši'r*. Kairo.
- Kadić, R. (2000) *Mevlud, prema: Mevlud u životu i kulturi Bošnjaka*. Sarajevo: Bošnjačka zajednica kulture Preporod.
- Nametak, F. i Trako, S. (1997) *Katalog arapskih, perzijskih, turskih i bosanskih rukopisa iz zbirke Bošnjačkog instituta*. I dio. Zurich: Bošnjački institut.
- Muftić, T. (1997) *Arapsko-bosanski rječnik*. Sarajevo: El-Kalem.
- Murad, A. (2000) *Pjesništvo u pohvalu Poslanika* (s engleskog preveo Enes Karić) u: *Kaside-i Burda* (prijevod na bosanski). Sarajevo: Gazi Husrev-begova biblioteka.
- Ramić, J. (1999) *Obzorja arapsko-islamske književnosti*. Sarajevo: El-Kalem.
- Traljić, M. (1998) *Istaknuti Bošnjaci*. II dopunjeno izdanje. Sarajevo: El-Kalem.
- Suljić, H. (2007) *Sabrani tekstovi*. Tuzla: BMG Bosanska medijska grupa; Zvornik: Medžlis Islamske zajednice.
- Vakufname iz Bosne i Hercegovine (XV i XVI vijek)*. (1985) Sarajevo: Orijentalni institut.

QASIDA-I BURDA AND ITS AURA IN OUR CLIMATE

Bilal Hasanović, Ph.D.

Summary

First pre-Islamic fragments of poetry are registered in the fifth and sixth centuries before the occurrence of Islam. These fragments show a very rich and developed poetic tradition. The Qur'an has a negative attitude towards idolatry and the pre-Islamic poetry and poets excepting those who accepted Islam and continued their poetic journey respecting Islamic tradition.

Among the poets who were active before and after the beginning of Islam (muhadramuni) the person that stands out is Ibn Ka'ba Zuhajr who became famous for his famous Qasida Su'ādu Bane which he wrote in the honor of the Prophet Muhammad in Medina. The Prophet presented him with his cloak-burda and the poem became known as the Qasida-i Burda. A few centuries later (1297) an Egyptian, al-Bûsîrî, also wrote Qasida-i Burda after he dreamed that the Prophet appeared in his dream and gave him his cloak - Burda.

Bûsîrî's Burda, which has 162 verses, written in the praise of the Prophet Muhammad surpassed the fame of its predecessor and became famous throughout the Islamic world.

For centuries, in our country, Qasida-i Burda has attracted attention and interest of Muslims who, through its verses, express their love and respect for the Prophet Muhammad. A great number of its transcripts, comments and printed copies in Gazi Husrev-Bey's Library in Sarajevo prove the fact.

Key words: pre-Islamic poetry, muhadramuni, Qur'an, Prophet Muhammad, and Qasida-i Burda, Ka'b ibni Zuhajr, al-Bûsîrî

قصيدة بردة و تأثيرها في البوسنة و الهرسك

الأستاذ الدكتور بلال حسانوفيتش، كلية التربية الإسلامية في جامعة زينيتسا

خلاصة البحث

وُجِدَت الآثار الأولى للشعر الجاهلي في القرن الخامس والقرن السادس قبل الإسلام و تشهد هذه الآثار أن التراث الشعري كان متقدما و غنيا جدًّا في ذلك الوقت. كما أنكر الوثنيّة، أنكر القرآن الكريم الشعر الجاهلي و شعراءه باستثناء الذين أسلموا و أخذوا يكتبون الشعر في إطار الإسلام. كعب ابن زهير من أشهر الشعراء الذين كانوا يكتبون الشعر في الفترة قبل بدء الإسلام و بعده (المخضرمون). اشتهر ابن زهير بقصيدته المشهورة "بانت سعاد" التي نظم جزءا منها في المدينة المنورة على شرف رسول الله صلى الله عليه و سلم فأهداه الرسول (ص) بردته و سميت هذه القصيدة "قصيدة بردة". بعد عدة قرون (١٢٩٧) و بعد أن رأى النبي محمدا (ص) في المنام فأهداه بردته، نظم البصري المصري قصيدة بردة أيضا. نظمها البصري على شرف النبي محمد (ص) و فيها مائة و اثنان و ستون بيتا. تجاوزت هذه القصيدة مجد القصيدة التي سبقتها فأصبحت مشهورة في كل العالم الإسلامي. كانت قصيدة بردة موضوع الاهتمام و المبالاة عند المسلمين في البوسنة عبر قرون لأن أبياتها كانت وسيلة لتعبيرهم عن حبهم و احترامهم للرسول (ص). يشير إلى ذلك عدد كبير من مخطوطات هذه القصيدة، شروحها و نسخها المطبوعة الواقعة في مكتبة غازي هوسروبيك في سرايفو.

الكلمات الأساسية: الشعر الجاهلي، المخضرمون، القرآن الكريم، النبي محمد (ص)، قصيدة بردة، كعب ابن زهير